

Pääjohtaja Erkki Liikanen

TALOUS 2006
Finlandia-talo 27.10.2005

TALOUDEN NELJÄ HAASTETTA

1. haaste: TUOTTAVUUDEN KASVU

Taluskasvu perustuu Suomessa niin kuin muuallakin tuottavuuden ja työpanoksen kasvuun. Elintasomme on nyt yli 12 kertaa suurempi kuin sata vuotta sitten, vaikka asukasta kohti tehtyjen työtuntien määrä on alempi. Selitys on se, että työn tuottavuus on kasvanut 14-kertaiseksi.

Elintasomme voi pitkällä aikavälillä lopulta siis nousta lähinnä tuottavuuden kasvun kautta. Näin se on tehnyt koko taloushistoriamme ajan..

Vaikka talouden pitkän aikavälin kasvu ei voi perustua työpanoksen kasvuun, en halua vähätellä työllisyyden merkitystä. Osallistumisasteen nousun muodossa tapahtuvalla työpanoksen kasvulla on huomattava merkitys eläkejärjestelmän ja julkisen talouden kestävyydelle. Korkea osallistumisaste ei ainoastaan vähennä tulonsiirtojen tarvetta, vaan helpottaa myös eläkevarantojen kartuttamista. Siksi kaikki yritykset lisätä työllisyysastetta ovat tärkeitä. Ja on syytä toivoa, että eläkeuudistus lisää työvuosia.

Mutta tuottavuuden kasvu on elintason nousun lähde. Tuottavuus voi kasvaa kahden kanavan kautta: ensimmäinen tekijä on pääomavaltaistuminen ja toinen kokonaisuuttavuuden kasvu, joka kuvaa teknistä kehitystä, teknologian käyttöä yritysten ja prosessien organisoinnissa, sitä reseptiä, jolla työvoima- ja pääomapanoksia entistä älykkäämmin hyödynnetään.

Tarkastellaan ensin pääomavaltaistumista..

Kone- ja laiteinvestoinnit, kuvio 2.

Erityisesti kone- ja laiteinvestointien lasku Suomessa on huolestuttavaa. Pääomavaltaistumista tapahtuu, kun pääomakannan kasvu on työpanoksen kasvua voimakkaampaa. Työntekijän tuottavuus nousee kun työntekijän avuksi tai työtä helpottamaan annetaan aikaisempaa enemmän tai aikaisempaa parempia koneita, laitteita, teknologiaa.

Pääomaan liittyy se merkittävä piirre, että hyvin usein uusi tuotantotekniikka on sidoksissa uuteen pääomaan. Tämä lisää huolta siitä, että pääoman hidaskasvu saattaa jarruttaa tuottavuuden kasvua pitemmälläkin aikavälillä.

Bruttokansantuotteen ja työn tuottavuuden kasvun osatekijät Suomessa vuosina 1995–2002, kuvio 3.

Pääomavaltaisuus on ollut perinteisesti tärkeä kasvun lähde. Viime vuosikymmenen rakennemuutos heijastuu pääomavaltaisuuteen voimakkaasti: työllisyyden romahduksen vuoksi pääomavaltaisuuden kasvu kiihtyi voimakkaasti 1990-luvun alussa, tämän jälkeen se kääntyi lähes vuosikymmenen loppuun kestäneeseen laskuun.

Kuluvalla vuosikymmenellä pääomakannan kasvu on ollut hidasta. Jalava ja Pohjola (2005, Tieto- ja viestintäteknologia tuottavuuden ja talouskasvun lähteenä) tarkastelevat sitä, mikä on pääomavaltaisuuden merkitys tuottavuuden kasvulle vuosina 1995–2002. Tuottavuuden 2,5 prosentin kasvuvauhdista pääomavaltaisuuden harteille tuli vain puoli prosenttia. Tämä kasvukontribuutio nojasi yksinomaan pääomavaltaisuuteen tieto- ja viestintäteknologian muodossa (ICT-pääoma), sillä muun pääoman kontribuutio oli negatiivinen. ICT-pääoman kontribuutio tuottavuuden kasvuun on kuitenkin Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa ollut vielä suurempi.

Tärkein tuottavuuden kasvun lähde on kuitenkin kokonaistuottavuus. Kokonaistuottavuudella tarkoitetaan sitä osaa tuotannon kasvusta, jota ei voida selittää tuotantopanosten, pääoman ja työvoiman, kasvun avulla. Jalavan ja Pohjolan mukaan kokonaistuottavuuden kasvu selitti 4/5 tuottavuuden kasvusta vuosina 1995–2002 eli kokonaistuottavuuden kasvun kontribuutio tuottavuuden kasvuun oli 2 prosenttiyksikköä. Kokonaistuottavuuden kasvuun liittyvät monet huonosti mitattavissa olevat seikat. Näitä ovat mm. innovaatiokyky, organisaatiorakenteet, rahoitusjärjestelmät, koulutus, jne.

Haluaisin nostaa tässä esiin erään koulutukseen liittyvän haasteen. Olemme viime vuosina saaneet paistatella PISA-tutkimuksen kärjessä. Peruskoulujen opettajahuoneissa tulvii ulkomaisia vieraita. Tämä vahvistaa Suomen mainetta ja lisää kiinnostusta. On erityisen hienoa huomata, että oppimissaavutukset ovat hyviä myös niillä oppilailla, joiden lähtökohdat ovat syystä tai toisesta muita huonommat. Koululaisten osaaminen ei siis ole vain huippuyksilöiden varassa. Keski- ja korkea-asteen opetuslaitokset saavat siis peruskoulusta hyvää oppilasainesta ja pohja jatkokoulutukselle on vankka.

Korkea-asteen koulutuksen määrä on suuri, kuvio 4.

Mikä on väestömme koulutustaso peruskoulutuksen jälkeen? Laajassa mielessä korkea-asteen koulutuksen saaneiden osuus työikäisestä väestöstä on Suomessa maailman huipuluokkaa. Olemme tällä mittarilla mitattuna toisena heti Kanadan jälkeen.

Onko meillä tarpeeksi ylimmän asteen koulutusta? kuvio 5.

Kun rajoitetaan tarkastelemaan yli kolme vuotta kestänyttä korkea-asteen koulutusta, ei kuva olekaan enää samanlainen. Jäämme teollisuusmaiden keskikastiin. Miksi tämä voisi hidastaa tuottavuuden kasvua?

Tuore tutkimus tarjoaa selitysmallin siihen, mikä on koulutuksen yhteys kasvuhistoriamme. Se perustuu siihen havaintoon, että koulutuksen yleinen taso selittää huomattavassa määrin kasvueroja kun tarkastelukohteena ovat kaikki maat. Koulutuksen yleistason selitysvoima kuitenkin heikkenee, kun tarkastelu rajoitetaan vain teollisuusmaihin. Myöhemmin on havaittu, että teollisuusmaiden tuottavuuden kasvueroihin vaikuttaa erityisesti *ylimmän koulutusasteen* saaneiden työntekijöiden väestöosuus.

Tämä havainto saattaa tutkijoiden mukaan johtua seuraavasta: Voimakas panostus toisen asteen koulutukseen auttaa teknisen kehityksen eturintaman takana olevia maita ja yrityksiä ottamaan eturintamaa kiinni jäljittelemällä niitä.

Kun yritys tai maa on teknisen kehityksen eturintamassa – kuten Suomi monella toimialalla – ei jäljittely kuitenkaan enää riitä. On pakko keksiä kokonaan uusia tuotteita ja tuotantotapoja. Menestykseen tarvitaan kykyä uusien reseptien keksimiseen.

Innovaatioiden tuottamiseksi tarvitaan siis korkeimman koulutusasteen käyneitä työntekijöitä. Näyttäisi siltä, että Euroopan ja Yhdysvaltojen ero näkyy nimenomaan kolmannen asteen koulutuksen määrässä. Eikä pelkkä opintojen määrä ei riitä, vaan yhtä tärkeää on opintojen laatu ja suuntautuminen. Ymmärrän elinkeinoelämän huolen tästä näkökulmasta. Taloustutkimus on lohdullinen siinä, että koulutuksen lisääminen ei ilmeisesti johda yhteiskunnan polarisoitumiseen, vaan korkeasti koulutettujen innovaatiotuotos lisää myös vähemmän koulutetun työvoiman kysyntää.

Korkeimman tason koulutuspanostukset voivat olla yksi selitys sille, että USA:n tuottavuuskehitys on ollut Eurooppaa nopeampi vuoden 1995 jälkeen. Toinen tekijä on ollut ero tietotekniikkainvestoinneissa ja niiden hyväksikäytössä – mikä tuskin on kokonaan koulutustasosta riippumaton asia. USA:ssa on tapahtunut voimakasta kehitystä erityisesti palvelujen tuottavuudessa. Pieneltä osaltaan sitä selittää tietotekniikkainvestointien korkeampi määrä, mutta suurin ero on syntynyt niiden mahdollistamissa prosessimuutoksissa. Voimakas kilpailutilanne markkinoilla on pakottanut yritykset innovoimaan myös työn organisoinnissa ja prosesseissa. Euroopan maissa, myös Suomessa kilpailun puutteellisuus ei ole tuonut samoja kannustimia. Palaan tähän aiheeseen vielä.

2. haaste: VAIHTOSUHDE

Viime vuosina jatkuneesta heikosta vientihintojen kehityksestä on muodostumassa Suomelle rakenteellinen ongelma. Vaihtosuhteen heikkeneminen on kotitalouksien näkökulmasta varsinainen ongelma silloin, kun se ei enää korvaudu kestokulutushyödykkeiden hintojen laskulla, kuten viime vuosina. Kotitalouksien velkaantumisvara ja julkisen talouden veropohja saattavat kasvaa Suomessa siten selvästi hitaammin kuin yleisen suhdannekuvan perusteella voisi päätellä.

Vientihinnat, isot euromaat + Suomi, kuvio 6.

Vientihinnat, pienet maat,
kuvio 7.

Vienti näyttää yhä enemmän painottuneen tuoteryhmiin, joissa kilpailu on kovaa ja kysynnän kasvu hidasta. Voimakas kilpailu on erityisesti elektroniikkateollisuudessa kannustanut tuottavuutta lisääviin toimiin. Elektroniikkateollisuus on onnistunut pitämään tuotannon määrän kasvun vahvana. Mutta kilpailutilanne on pakottanut siirtämään tuottavuuden kasvun hintoihin. Elektroniikkateollisuuden hinnat laskevatkin useimmiten 10, joskus 15 prosenttia vuodessa.

Kansantaloutemme keskimääräiset tuottavuusluvut nousevat korkeiksi, mutta samalla heikkenevät vaihtosuhteen takia edusta suurin osa menee kuluttajille maailmanmarkkinoilla, eikä tuloa jää jaettavaksi kotimaahan niin paljain kuin pelkistä tuotantomääristä voisi päätellä.

Samaan aikaan toinen tärkeä vientiteollisuutemme, metsäteollisuus, on kamppailut laskevien vientihintojen kanssa. Perinteisesti paperin kysyntä ja hintojen kasvu seurasivat talouden yleistä kehitystä. Näin ei enää ole. Maailmankaupan kasvun aikanakin hintakehitys on ollut vaimeaa. Syitä on varmaankin ollut sekä kysyntä- että tarjontapuolella. Internet ja nuorten muuttuneet lukutottumukset ovat ehkä supistaneet kysyntää ja uudet tuottajamaat ovat lisänneet kilpailevaa tarjontaa.

BKT:n määrän ja ostovoima-
BKT:n määrän kumulatiivinen
muutos, %
kuvio 8.

Laskevista vientihinnoista seuraavaa vaihtosuhteen alenemista voi kohentaa ainoastaan viennin rakennemuutos. Tämä voi tapahtua sekä perinteisten vientialojen kohenevan tuottavuuden kasvun kautta että uusien, korkean jalostusasteen omaavien vientituotteiden kehittymisen kautta.

Perinteisissä vientiteollisuusklustereissamme on edelleen tuottavuuden kasvupotentiaalia. Tämä syntyy niistä liike-elämän palveluista, joita ne käyttävät tuotannossa hyväkseen. Ajatellaan vaikka tuotekehitystä, standardien ja tuotemerkkien hallintaa, markkinointia, liiketoiminnan suunnittelua tai lakipalveluja.

Liike-elämän palvelut ovat niille kuten muillekin yrityksille merkittävä välituotepanos. Tämä sitoo palvelusektorin tuottavuuden kasvun osaksi vientisektorin kilpailukyvyyn kasvua.

Talousneuvostolle viime viikolla tehty selvitys osoittaa, että myös liiketoimintaa tukevien palvelujen tuottavuuskehitys on Suomessa ollut vaisua. Kun teollisuustuotteiden ja palvelujen vienti nivoutuu yhä enemmän toisiinsa, menetetään tässä sekä vientipotentiaalia että mahdollisuuksia parempaan vientihintakehitykseen.

Kypsillä vientitoimialoilla suuri haaste on se, ettei niiden kysynnän hintajousto ole kovinkaan suuri. Tällöin tuottavuuden kasvu näissä sektoreissa näkyy ennen pitkään toimialan tuotantopanosten – kuten työvoiman – käytön vähenemisenä. Onkin toivottavaa, että syntyy uutta vientiteollisuutta – mitä todennäköisimmin palvelujen muodossa – aloille, joissa kysynnän hintajousto ja siten kasvupotentiaali on suuri. Toistaiseksi tähän on pysynyt vain viestintäteknologian ohjelmisto- ja laitevalmistus.

Palvelualan kilpailun lisääminen on paitsi kotimainen, myös eurooppalainen haaste. Edellisen komission esittämä ns. palveludirektiivi olisi siksi hyväksyttävä. Valitettavasti joidenkin maiden sisäiset poliittiset mittelöt ovat pysäyttäneet tässä välttämättömän uudistuksen. Komission pitäisi vain painaa päälle ja puheenjohtajamaa Englannin näyttää kykynsä.

Innovointi voi tapahtua sekä uusissa että vanhoissa yrityksissä. Vanhoilla yrityksillä ei kuitenkaan ole kannustimia innovoida, mikäli uusien yritysten – tai niiden syntymisen uhkan – tuoma kilpailu ei siihen painosta. Uusien yritysten syntymisellä on havaittu myös käytännön tasolla olevan positiivinen vaikutus kasvuun. Kasvuvaikutus on ollut suuri silloin kun ollaan teknisen kehityksen eturintamassa. Yrittäjyyttä pitäisikin tarkastella tästä innovoinnin ja kilpailun näkökulmasta.

Rahoitusmarkkinoiden kehittyneisyys on merkittävässä asemassa kun seulotaan elinkelpoisia ideoita. Rahoitusmarkkinat pureskelevat tätä informaatiota. Ja ne arvioivat reseptien kelpoisuutta rahoituksesta päättäessään.

3. haaste: INSTITUUTIOT JA POLIITTINEN PÄÄTÖKSENTEKO

Viimeaikaisessa tutkimuksessa on huomattu, että keskeisin tuottavuuden kasvuvauhtien eroja selittävä tekijä on yhteiskunnalliset perusrakenteet. Yhteiskunnallisilla perusrakenteilla tarkoitetaan niitä instituutioita ja sitä julkisen vallan politiikkaa, jotka vaikuttavat yksilöiden ja yritysten taloudellisiin kannustimiin. Nämä kannustimet puolestaan rohkaisevat tuottavuuden kasvattamiseen koulutuksen kartuttamisen, uusien tuotteiden ja tuotantotekniikoiden kehittämisen avulla.

Väärin asetetut kannustimet voivat puolestaan rohkaista säännösten kiertoa, korruptioon ja varkauksiin. Huonot yhteiskunnalliset perusrakenteet voivat muodostua yleisen vaurastumisen esteiksi. Yhteiskunnan perusrakenteet luovat kasvualustan tuottavuuden kehittymiselle.

Kolme viikkoa sitten julkistettiin jälleen maailman talousfoorumin (World Economic Forum) kilpailukykyarvio. Suomi oli jälleen kokonaisarvion ykkönen ja myös kärjessä monilla osa-alueilla. Tähän kilpailukykyyn mittariin kuuluu monia tekijöitä, jotka ovat osa yhteiskunnallista perusrakennetta. Listaani tästä tähän muutamia

- Mittareiden mukaan korruption taso on Suomessa hyvin alhainen. Korruptio on haitallista koska, siihen käytetty aika ja voimavarat ovat poissa tuotannollisesta toiminnasta. Sitä paitsi korruptio vaikuttaa markkinoilla vanhojen pelureiden eduksi, aiheuttaa markkinoille tulon esteitä ja siten estää tervettä kilpailua.

- Poliittinen päätöksentekojärjestelmämme on pystynyt aika ajoin venymään tärkeillä hetkillä nopeaan ja määrätietoiseen päätöksentekoon ja on toiminnaltaan hyvin läpinäkyvää. Palaan tähän tärkeään teemaan vielä myöhemmin.
- Omistusoikeudet ja vähemmistöomistajien oikeudet on meillä hyvin määritelty. Nämä ovat välttämättömiä toimivien markkinoiden syntymiselle.
- Lakeja noudatetaan laajasti, eikä työpanosta hukkaannu vankiloissa. Yhteiskunnan ja yksilöiden resursseja ei ylenpalttisesti tuhlaannu valvontaan.

Yhteiskunnan perusrakenne on maailman kärkitasoa, kuvio 9.

Millainen yhteys tällä sitten on tuottavuuden kasvuun? Tarkasteltaessa laajan maajoukon avulla talouden kasvun ja yhteiskunnan perusrakenteiden laatua kuvaavien mittareiden välistä yhteyttä havaitaan helposti selvä positiivinen yhteys talouden kasvun ja instituutioiden laadun välillä.

Tilanne muuttuu, jos tarkastelu rajoitetaan vain teollisuusmaihin. Tällöin erot ovat hyvin pieniä eikä selkeää tilastollista yhteyttä enää löydy. Kun talouden perusrakenteet ovat riittävän hyvässä kunnossa – kuten keskeisissä teollisuusmaissa – eivät pienet erot perusrakenteissa enää vaikuta investointipäätöksiin ja tuottavuuden kasvuun.

Poliittinen päätöksentekojärjestelmä on osa yhteiskunnallista perusrakennetta. Päätöksentekoon liittyy usein se haasteellinen ongelma, että monen uudistuksen hyödyt tulevat esiin vasta paljon myöhemmin kuin siihen liittyvät haitat.

Näin on tilanne myös uudistuksissa, jotka liittyvät kilpailun lisäämiseen. Lainsäädäntö ja viranomaiset luovat ne puitteet joissa kilpailu syntyy. Rakenneuudistuksia usein seuraa epävarmuus ja talouden dynaaminen kasvuvaikeus näkyy vasta viiveellä. Se asettaa uudistusten ajajan haasteelliseen asemaan.

Suomen Pankissa tehdyt laskelmat kilpailun esteiden laajamittaisesta poistamisesta vahvistavat tätä käsitystä. Hintamarginaalien supistuessa lisääntyneen kilpailun myötä ensin voitot laskevat ainakin tilapäisesti ja sitä kautta omistajien, viime kädessä kotitalouksien, varallisuus laskee. Kilpailun lisääntyminen hintojen alentumisen kautta nostaa kuluttajien reaalisioita. Kysyntä alkaa vahvistua, sen jälkeen työllisyys ja investoinnit lisääntyvät. Ja mikä tärkeää, talouden kasvupotentiaali lisääntyy. Päätöksenteon jälkeinen tuska kääntyy hyvinvoinnin lisäykseksi. Poliittisen päätöksentekijän ongelma onkin, että haitat ovat etupainotteisia ja hyödyt takapainotteisia.

Toki on tunnustettava, että suomalainen päätöksentekojärjestelmä on venynyt pari kertaa viime vuosina tavalla, joka on poikkeuksellista. Yksi esimerkki on eläkeuudistuksen toteuttaminen. Siinä toimii sekä kolmikanta että lainsäätävä. Vastaava uudistus on monissa maissa vasta suunnittelupöydällä. Toinen hyvä esimerkki suomalaisen poliittisen päätöksentekojärjestelmän toimintakyvystä on keskustelu, hallituksen esitys ja eduskunnan päätös uudesta ydinvoimalasta.

Tällaista venymistä tarvitaan vielä monta kertaa. Palvelurakenneuudistus on yksi sellainen alue.

Pitkät korot,
kuvio 10.

Pitkät korot ovat reaalisesti historiallisen alhaalla samoissa maissa. Pitkien korkojen alhaiselle tasolle on ainakin kolme syytä

Ensimmäkin rahoituksen tarjonnalla on ollut suuri vaikutus: ylijäämämaat kuten öljyntuottajamaat ja Aasian maat ovat etsineet laadukkaita sijoituskohteita koko maailmanlaajuisesti. Tämä on ollut omiaan nostamaan näiden sijoituskohteiden hintoja – tässä tapauksessa siis laskemaan pitkiä korkoja.

Toiseksi alhaiset inflaatio-odotukset vaikuttavat korkotasoon. Markkinatoimijat luottavat siihen, että keskuspankit huolehtivat hintavakauden säilymisestä myös tulevaisuudessa.

Kolmanneksi demograafisen kehityksen on nähty olevan yksi syy pitkien korkojen alhaiseen tasoon. Ikääntymisen vuoksi kasvavat eläkerahastot ja vapaaehtoiset eläkesijoitukset ovat osa tätä vilkastuneen sijoituskohteiden kysynnän kehitystä. Ikääntyminen hidastaa talouskasvua ja johtaa investointien kasvun hidastumiseen. Siten säästövarojen tarjonta pysyy suurena suhteessa kysyntään eli investointeihin, mikä painaa korkotasoa alas.

Runsa likviditeetti on hakenut uusia kohteita, mikä on nostanut asuntojen ja monien muiden varallisuusesineiden hintoja ja supistanut tuottoja. Yrityslainoihin ja kehittyvien maiden luottojen tuottoihin liittyvät riskilisät ovat takavuosiin verrattuna pienet. Asuntojen hintojen nousu on nopeaa, ja kotitalouksien velkaantuminen jatkuu monissa maissa huolestuttavaa vauhtia.

Rahapolitiikka on viime vuosina ollut kasvua tukevaa, eikä investointien heikko kehitys euroalueella johdu ainakaan rahapolitiikasta. Lyhyiden korkojen taso euroalueella on ollut reaalisesti lähes nollassa vuodesta 2003 alkaen. Keskuspankin suorittamista toistuvista koron nostoista huolimatta myös Yhdysvalloissa reaalin lyhyt korko on edelleenkin erittäin alhainen.

Lyhyet (3 kk) korot,
kuvio 11.

Rahamäärien kasvu lisää maailmantalouden inflaatiopotentiaalia, ja jo tästä syystä rahapolitiikassa joudutaan kiinnittämään siihen huomiota. Toisaalta pitkään jatkuessaan rahatalouden keveys lisää kansantalouksien haavoittuvuutta, kun velkaantumisasteet nousevat. Korkojen nousu, taloudellisen tilanteen heikkeneminen tai omaisuushintojen lasku voivat helposti saada aikaan voimakkaan muutoksen käyttäytymisessä. Maailmantaloutta uhkaa taantuma, mikäli säästämisaste alkaa kohota samanaikaisesti useissa maissa ja riskilisät alkavat uudelleen kasvaa.

Yhteenvedona voidaan todeta, että etenkin öljyn ja bensiinin hinnan nousun vuoksi arviota lyhyen aikavälin hintakehityksestä on jouduttu tarkistamaan ylöspäin. Euroalueen keskipitkän aikavälin inflaatiopaineet ovat yhä hallinnassa, mutta niiden kasvamisen merkittävät riskit on otettava huomioon. Lisäksi rahatalouden analyysissä on havaittu riskejä, jotka liittyvät nimenomaan raha- ja luottomäärien nopeana jatkuneeseen kasvuun.

EKP:n rahapoliittinen strategia kiinnittää huomiota sekä reaalityaloudellisiin että monetarisiin tekijöihin. Päätökset perustetaan kummankin näkökulman mukaisten tietojen vertailuun. Tällä hetkellä strategian kahden pilarin mukaisten tietojen vertailu vahvistaa, että rahapolitiikalta vaaditaan entistä suurempaa valppautta, jotta inflaatio-odotukset saadaan pysymään hintavakauden mukaisina. Pitämällä keskipitkän aikavälin inflaatio-odotukset tiukasti hintavakauden mukaisina rahapolitiikalla voidaan edelleen huomattavasti edistää talouskasvun elpymistä.